

УДК 323.22

Макаренко Л. П.,
кандидат політичних наук, доцент, докторант
кафедри політичних наук, Київський
національний університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), Liliya876@mail.ru

СПЕЦИФІКА ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОТЕСТНИХ ФОРМ КОМУНІКАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА З ДЕРЖАВОЮ

Розглядається еволюція протестних рухів в Україні, на основі чого доводиться, що революційні події 2013–2014 рр. є цілком логічним завершенням наростання незадоволення в суспільстві, при цілковитій «глухоті» влади до проблем громадян та репресивній реакції на мирні акції протесту. Звертається увага на те, що вдаючись до різних форм протестів, громадськість намагається заявити, що її права та інтереси порушуються, що держава блокує канали зворотного зв'язку з суспільством, або ігнорує інформацію, яка цими каналами надходить. Фіксується той факт, що зміна влади не призвела до усвідомлення цієї, новою, владою загальної необхідності реформувати комунікативну політику держави, не переконала в потребі узгоджувати і звертати свої рішення з думкою громадськості. Такий висновок випливає з аналізу протестної активності, за останні два роки, яка не демонструє позитивної динаміки. Органам державної влади рекомендується взяти на озброєння наукові доробки в царині політичних комунікацій і поступово навчатися діємому діалогу з громадськістю. В іншому випадку протести стануть нормою політичного життя, причому завдяки сучасним технологіям комунікації, вони будуть все масштабнішими та все менш керованими.

Ключові слова: протестний рух, акції протесту, протестна комунікація, громадянське суспільство, держава, зворотний зв'язок.

У сучасних суспільствах протестні рухи залишаються вагомим інструментом впливу на державу, попри декларації демократичності, прозорості і відкритості влади, попри обіцянки «почути кожного» та враховувати у здійсненні політики інтереси всіх соціальних класів та груп, попри різноманіття партій, які за своїм означенням мають представляти інтереси різних частин суспільства. Вдаючись до різних форм протестів, громадськість намагається заявити, що її права та інтереси порушуються, що держава блокує канали зворотного зв'язку з суспільством, або ігнорує інформацію, яка цими каналами надходить.

Протестні рухи у всьому світі мають багато спільного й дедалі більше трансформуються в бік зростання комплексного характеру, незалежно від країни «походження», культурних та національних особливостей. Актуалізовані на початку 90-х років минулого століття мирними «оксамитовими революціями» в країнах Центрально-Східної Європи, у першому десятилітті нинішнього століття в тому самому регіоні вони набули форм «кольорових революцій», що прокотились у Югославії, Грузії, Україні, Молдові, Узбекистані, Киргизстані, були спроби повстань у Вірменії й Білорусі. У наступному десятилітті протестний рух поширився в США та країнах старої Європи – Великій Британії, Болгарії, Греції, Іспанії. 2011 рік приніс «арабську весну»: Туніс, Алжир, Ліван, Йорданія, Єгипет, Лівія, Марокко, Ліван, Бахрейн, Ємен. Влітку 2013 року майже одночасно відбулися масштабні протестні акції в Бразилії та Туреччині. 2014 рік став ще «врожайнішим» на протести: газетні шпальти рясніли заголовками: «Військовий переворот у Таїланді», «Соціальні протести у Боснії та Герцеговині», «Криваві протести у Венесуелі», «Революція парасольок у Гонконзі», «Антиурядові протести в Угорщині», «Заворушення у Фергюсоні». Останні роки ситуація не змінилася на краще. Громадянське суспільство у всьому світі все частіше вдається до протестних форм комунікації з владою.

Відтак, існує необхідність вивчати причини, передумови, особливості перебігу та наслідки протестних

рухів, з'ясувати спільні та специфічні риси протестної комунікації в різних країнах. Тільки таким чином можна навчитися запобігати кривавим і деструктивним сутичкам, які ще більше поглиблюють проблеми суспільства та переводити протести в русло мирного волевиявлення. Хоча, на глибоке переконання автора, ефективна комунікація влади з народом на основі сучасних інформаційно-комунікативних технологій здатна звести будь-які протести до мінімуму та забезпечити легітимність політичних рішень та дій органів влади. Тому, *мета статті* проаналізувати протестні рухи в Україні, на основі чого довести, що революційні події є цілком логічним завершенням наростання незадоволення в суспільстві, при цілковитій «глухоті» влади до проблем громадян та репресивній реакції на мирні акції протесту.

На основі аналізу сучасних протестних рухів вчені формулюють їх загальні риси [5]:

- горизонтальна, неієрархічна структура, яка функціонує завдяки застосуванню сучасних комунікаційних засобів – соціальних мереж в Інтернеті, унаслідок чого підвищується незалежність перебігу протестних подій від ступеня висвітлення їх у ЗМІ;

- децентралізованість, відсутність явних лідерів, що, своєю чергою, знижує можливість ведення переговорного процесу між ними й владою;

- значна дистанція між протестними рухами та інституціоналізованими складниками громадянського суспільства (профспілками, неурядовими організаціями) та політичними партіями. Потрібно зауважити, що партії, зокрема в Україні не сприймаються громадянами як виразники їх інтересів.

Крім того, більшості сучасних протестних рухів притаманний мирний характер, а насильство застосовувалося лише у відповідь на репресивні силові дії влади. Нарешті, визначальною є й пріоритетність у них ціннісної сфери над соціальною й економічною – обстоювання базових демократичних цінностей.

Ці ознаки виразно виявлялися й у розвитку такого явища, як український Майдан, який еволюціонував від нечисленної «революції на граніті» й акції «Україна без Кучми» до Помаранчевої революції, Податкового та Мовного Майданів і Революції гідності. Майдан як осередок і символ подій, що мають певні ознаки революційних, є багатоплановим і неординарним явищем глобалізованого світу. Він потребує комплексних досліджень як особливий соціокультурний та історичний феномен. Майдан передусім цікавий, як форма прямої демократії, що спирається на історико-культурні традиції та відроджує втрачені можливості архаїчних форм у сучасному світі завдяки технологіям інформаційного суспільства.

Дослідження вчених доводять, що Майдан є закономірним результатом розвитку протестних рухів в Україні, а зіставлення притаманних йому рис із загальними особливостями трансформування цих рухів у світі демонструє його відповідність нинішнім глобальним протестним трендам. Це унеможливило розгляд Майдану як політичної випадковості, ігнорування його як потужного чинника політичного життя й потребує від української влади певних організаційних, управлінських і законодавчих рішень, зокрема і в сфері комунікативної політики.

Існує класифікація протестних рухів:

- за сферою поширення (локальні й загальні);
- за тематикою (політичні, ідеологічні, соціально-економічні, правозахисні) [7];
- за формами політичної участі (радикальні й помірковані) [2];
- за тактикою (конвенційні, конфронтаційні, насильницькі) [8; 11];
- за суб'єктами участі, які, своєю чергою, згруповані за різноманітними демографічними ознаками – віковими (молодь, пенсіонери), статевими (жіночий рух), професійно-груповими (студентство, підприємці, науковці, журналісти, діячі культури тощо, чи за характером праці (наймані працівники, дрібні підприємці, пільговики) [11];
- за об'єктом, на який спрямовано рух: правозахисні (рухи проти порушень прав людини, проти дискримінації за мовною ознакою, віросповіданням, сексуальною орієнтацією тощо), соціальні (екологічні, зоозахисні, проти забудов), рухи проти певного владного рішення (запровадження платних послуг у певній сфері, закриття шкіл, лікарень) [5].

Варто зауважити, що в Україні протягом останніх двох десятиліть відбувалися протестні рухи всіх зазначених форм. З позицій наведеної класифікації, феномен Майдану демонструє комплексний характер, в якому поєднано всі види протестних рухів із виразною домінантою конфронтаційного, однак не насильницького характеру. Трансформація в бік зростання комплексності є характерною для протестних рухів у сучасному світі, тому поділ їх за наведеними вище ознаками є умовним.

Цікавішим і важливішим є дослідження динаміки протестних рухів. Нажаль, тривалий період часу системний і послідовний аналіз протестних рухів в Україні не здійснювався, хоча логічно було б починати його, принаймні, з подій, що передували Помаранчевій революції. Однак, узагальнену інформацію щодо протестної активності в Україні можна відшукати в науковій літературі тільки починаючи з 2009 р. Зокрема, таку інформацію надає Центр досліджень суспільства та Національний інститут стратегічних досліджень. За даними моніторингу, здійсненого з жовтня 2009 по вересень 2010 року, зафіксовано 2 788 протестних дій, або майже 8 протестних дій щодня [11, с. 10]. Показово, що більшість протестних дій мали загальноприйнятні, конвенційні форми, насильницькі дії становили менш як 5% від усіх протестів. Водночас із 2010 року спостерігалася тенденція до збільшення кількості негативних реакцій влади на протестні акції. До президентських виборів 2010 року на 100 протестів припадало в середньому 10,8 негативних реакцій, одразу після них цей показник сягнув 15,2 і зростав надалі. У 2011 році кількість акцій істотно не змінилася – 2277 усього, або більш як 6 акцій щодня. Водночас спостерігалася, хоч і не значне, зростання організованості та політизованості соціально-економічних протестів і спроби об'єднання проти влади протестних ініціатив, які порушують різні соціальні проблеми [8, с. 8]. За збереження загальної переваги протестів із конвенційною тактикою й навіть зниження частки конфронтаційних та насильницьких подій примітним є те, що рівень конфронтаційності, як і 2010 року, був вищим у протестах за участю виключно аполітичних неформальних ініціатив (31% від

загальної кількості акцій за їхньою участю). Політичні партії та інституціоналізовані громадські організації використовували переважно конвенційну тактику (93% протестів за їхньою участю). Однією з найпримітніших новацій 2011 року була поява на авансцені протестних дій так званих груп невідомих (які надалі дістали назву «тітушок»), що призвело до посилення конфронтаційного характеру акцій. За участю «невідомих» відбулося 8% акцій [8, с. 19], а щодо їхньої участі в конфронтаційних акціях, то вона зафіксована в 32% випадків. Наступного року кількість протестів за весь час моніторингу рекордно зросла – 3636 акцій, що на 60% більше, ніж у попередньому році [9]. Та попри рекордну кількість протестних подій жодна з них не досягла масштабу та поєднання соціальних і політичних вимог Податкового Майдану 2011 року. До того ж кількість соціально-економічних протестів зменшувалася, і лише 12% із них відбувалися за участю партій та політиків. У 2012 році загрозлива тенденція проведення конфронтаційних акцій «групами невідомих» стала очевидною: таким був кожен десятий протест, а серед виступів із політичними вимогами – майже кожен четвертий. Найчастіше «невідомі» чинили незаконні або насильницькі дії: графіті та написи на офісах і пам'ятниках, фізичні напади, побиття, завдання матеріальної шкоди, вандалізм, погрози, підпали. Загалом зафіксовано зростання конфронтаційних та особливо насильницьких протестних дій за всіма тематичними групами, але найбільше – за політичними. Більшість (62%) насильницьких протестів стосувалася політичної боротьби, а 58% насильницьких дій здійснювалися «групами невідомих». Цікаво, що з 2010 року індекс репресивних відповідей залишився на тій самій позначці: 19 на 100 акцій, хоча їхня кількість в абсолютних показниках зросла ледь не в півтора разу – до 650 випадків. Найпоширенішим типом негативних реакцій залишались арешти активістів. Поширені були також засоби непрямого тиску: залякування (25%), фізичного протистояння (18%). Однак застосовувалися вони лише доти, доки акція була млявою. Щойно люди ставали рішучішими, силові структури діяли жорстко. Зокрема, восени 2011 року відбувалися масові протести ліквідаторів аварії на Чорнобильській АЕС. Реакція влади на першу протестну хвилю була стриманою. Лише коли до вимог протестантів додалися антиурядові гасла, розгорнулася репресивна кампанія: акції забороняли, а учасників погрожували. У той час як кількість протестів скорочувалася, хвиля негативних реакцій зростала, приміром, у грудні перевищивши кількість протестних подій. Так само було і з протестами проти Податкового кодексу, і з Мовним Майданом: коли виникла загроза повторення подій 2004 року, наметове містечко демонтували, а проти організаторів протесту порушили кримінальні справи. У 2013 році кількість протестів і надалі стрімко зростала [10]: зафіксовано 4822 протестні акції, що більше за показник попереднього року на 33% та більш як удвічі перевищує показники 2010 та 2011 років. Навіть до початку Майдану, за період із 1 січня по 20 листопада 2013 року, було зафіксовано 3419 протестів, що демонструвало тенденцію до зростання протестної активності. З початком же Євромайдану лише в грудні зафіксовано понад 1000 протестів. Протести 2013 року вирізняє безпрецедентна масовість і рішучість. Щонайменше в 29 протестах взяла участь десятки тисяч осіб, а в п'яти мітингах – сотні

тисяч. Серед протестів 2013 року абсолютно переважали мирні конвенційні форми протесту (мітинги, пікети, демонстрації тощо), які становили 75% усіх зафіксованих. Натомість кількість насильницьких акцій зменшилася як в абсолютних, так і у відносних показниках (з 10% у 2012 році до 7% у 2013–му), ненасильницьких, але конфронтаційних (наприклад, страйки, блокування доріг) залишилася незмінною – 18%. Водночас моніторингові дослідження, здійснені правозахисними громадськими організаціями, акцентували увагу на небезпечній тенденції, що спостерігалася впродовж останніх років, збільшення випадків не лише застосування тиску та сили представниками правоохоронних органів щодо учасників та організаторів масових зібрань [7, с. 133–138; 11, с. 54–58], а й зростання кількості заборон щодо проведення мирних заходів. Про небезпечність цієї тенденції для самої влади через критичне підсилення і протестного потенціалу загалом, і його виявів попереджали у своїй Аналітичній доповіді ще в жовтні 2012 року фахівці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України [6], звертаючи увагу на потребу вживання заходів з їх мінімізації шляхом внесення змін до правового поля країни. Відзначувана дослідниками стабільна повторюваність «випадків прямого впливу громадян на напрями розвитку країни на всіх рівнях», засвідчувала не лише зростання протестних настроїв, а й визрівання громадянського суспільства до усвідомлення потреби прямої демократії як єдино дієвого й ефективного засобу контролю над владою [4].

Вчені вважають, що передумовою Майдану 2013–2014 рр. став величезний «відрив» влади від громадянського суспільства та неспроможність інституціоналізованих структур громадянського суспільства забезпечити представництво його інтересів. У своїх протестних засадах, як і в оформленні у вигляді відродження архаїчних форм прямої демократії Євромайдан і Майдан 2004 року єдині. І той, і той являли собою «середовище з горизонтальною структурою», де «ієрархія не мала значення» [5]. Винятково мирний спротив, притаманний першому Майдану, зберігався в найекстремальніших умовах другого, навіть після побиття студентів у ніч проти 30 листопада, реакцією на що стали масові повстання громадян по всій країні, однак повстання цілковито мирні. Зберігався він і під час першого штурму Майдану заганами міліції і «Беркуту» в ніч на 11 грудня, коли кілька сотень людей лише своїми тілами стримували наступ озброєних охоронців режиму й не відповідали ударами на удари. Мирний характер протесту був знищений першими пострілами й першими жертвами.

У липні 2014 року Центр дослідження суспільства оприлюднив результати моніторингу протестів, репресій та поступок протягом періоду Майдану. Вони засвідчують, що темпи зростання кількості й потужності репресивних дій влади істотно випереджали динаміку протестних дій громадян: до розгону київського Євромайдану 30 листопада рівень насильства з боку протестувальників був незначний – 6%, водночас репресивна відповідь сягнула позначки 40:100. Розрив між ненасильницьким характером акцій та насильством у відповідь на них з боку влади став каталізатором подальшого переростання мирних акцій у силове протистояння.

Отже, Майдан поєднав у собі основні характеристики протестних рухів України та був утіленням і логічним

результатом основних тенденцій розвитку протестного руху в країні загалом. Водночас особливості українського протестного руху, який є формою впливу на владу, дають змогу кваліфікувати його вияви як спроби встановлення прямої демократії й стихійного контролю громадянського суспільства над владою, а Майдан – як форму прямої демократії. Нині з розвитком інформаційно-комунікативних технологій створюються й інші механізми забезпечення взаємодії і зворотного зв'язку між громадою й владою. Що істотно відрізняє Євромайдан від Майдану 2004 року, то це ступінь використання інформаційно-комунікативних технологій. У розгортанні Євромайдану вирішальну роль відіграли соціальні мережі, а подальший перебіг подій здебільшого визначався оперативністю взаємодії і в соціальних мережах, і завдяки мобільному зв'язку його учасників і небайдужих. Як засвідчують соціологічні дослідження у розгортанні протестних настроїв та мобілізації населення, соціальні мережі перетворилися на вирішальний чинник формування громадянського суспільства в Україні, вийшовши на перше місце серед агентів інформаційного впливу [3].

Революція гідності призвела до зміни влади. Але чи призвела вона до усвідомлення цією новою владою нагальної необхідності реформувати комунікативну політику держави, чи переконала вона в потребі узгоджувати і звіряти свої рішення з думкою громадськості?

Протягом 2015–2016 рр. українське суспільство вступило в чергове коло протестних виступів. Їхніми учасниками висловлювалися як соціально-економічні, так і політичні вимоги. Соціально-економічні протести були пов'язані з погіршенням економічної ситуації й недостатньо ефективними діями владних структур, насамперед уряду, з її виправлення. Такі протести охопили різні верстви суспільства. Політичні протести в основному були пов'язані з невдоволенням діями влади щодо вирішення ситуації на Сході України та продовженням малоефективної політики щодо окупованого Криму, результатами місцевих виборів, резонансними судовими процесами, змінами назв населених пунктів у контексті декомунізації тощо [12].

Так, у січні 2016 р. група бійців добровольчих батальйонів у центрі Києва провела акцію, на якій вимагала передати до суду кримінальну справу щодо іловайської трагедії.

Об'єктивного розслідування і справедливого судочинства вимагали під час акції протесту у Дніпропетровську журналісти та представники громадськості, які висували вимогу покарати винних у замовленні й організації побиття тітушками учасників мирної акції Євромайдану під ОДА 26 січня 2014 р.

Поряд з вимогами покарати винних у замовленні й організації побиття учасників Євромайдану, сепаратизмі та значних втратах серед військових і добровольців на Донбасі тривають виступи з вимогами припинення тиску на активістів і добровольців з боку влади у вигляді судових переслідувань.

Зокрема, у січні у Львові біля пам'ятника В. Чорноволу відбулася акція на підтримку затриманих бійців батальйону «Торнадо», над якими відбувається закритий судовий процес. Акція була нечисленною, у коментарі журналістам організатор заявив, що готовий влаштувати одиничні пікети й голодування, щоб підтримати своїх

побратимів, які разом з ним воювали проти російських окупантів.

29 січня «Правий сектор» провів ряд протестів по всій Україні під назвою «Волю в'язням режиму» на підтримку ув'язнених однодумців. Мітинги відбулися в Києві, в Херсоні, Тернополі, Івано-Франківську, Рівному, Кіровограді, Миколаєві, Львові, Харкові, Одесі, Ужгороді та низці інших міст.

23 січня 2016 р. у Києві під Посольством РФ в Україні Міжнародний миротворчий батальйон ім. Д. Дудаєва провів акцію протесту проти насильства й терору РФ. До учасників акції приєдналися бійці грузинського батальйону «Шалена зграя», глава меджлісу Р. Чубаров і глава координаційного штабу «Громадська блокада Криму» Л. Іслямов.

З метою припинення окупаційного бізнесу в Україні активісти з волонтерських, ветеранських і громадських організацій 12 січня заблокували роботу складів компанії «Мегаполіс-Україна», співвласником якої вважають російського бізнесмена І. Кесаєва. Акція, за словами народного депутата від партії «Народний фронт» С. Висоцького, відбувалася в Києві, Львові, Луцьку, Рівному, Ковелі, Тернополі три дні. Обмеження присутності в Україні російського капіталу стало офіційною причиною збурення навколо ТОВ «Промтоварний ринок», що управляє одним з найбільших ринків України «сьомий кілометр» в Одеській області.

Ще одним приводом для протестів стали процеси реформатування влади – її оновлення та очищення. Так, резонансною темою матеріалів ЗМІ протягом грудня 2015 р. – січня 2016 р. став протестний рух жителів Кривого Рогу, пов'язаний з питанням перевиборів мера міста.

За очищення митниць від людей часів В. Януковича наприкінці грудня під стінами ДФС мітингували митні брокери. Під стіни ДФС вийшли громадські активісти, митні брокери, приватні підприємці, а також представники митно-брокерських компаній, які нині, уже при новій владі, відчувають такі ж утиски, як і за часів президентства В. Януковича.

Ряд протестів на регіональному рівні був спричинений перебігом декомунізації. Так, 27 грудня 2015 р. та 11 січня 2016 р. у Кіровограді відбулися мітинги з приводу перейменування міста.

Крім політичних відбулися й економічні протести, пов'язані зі зміною податкового законодавства та ухваленням Державного бюджету на 2016 рік, у яких взяли участь науковці, шахтарі, аграрії. Так, у грудні 2015 р. по всій Україні аграрії протестували проти нововведень Податкового кодексу. Протестувальники виступали проти скасування спеціального режиму ПДВ та інших змін у податковому законодавстві у сфері оподаткування підприємств агропромислового комплексу. Аграрії перекривали дороги, вимагаючи не знижувати село.

Поряд з аграріями у грудні 2015 р. своє невдоволення існуючим станом речей у галузі висловили шахтарі.

Проблеми з фінансуванням галузі та обсяги фінансування, передбачені Державним бюджетом на 2016 рік не влаштовують також науковців, які у свою чергу проводили у грудні минулого року акції протесту. 9 грудня 2015 р. акція протесту науковців України на підтримку вітчизняної науки відбулася в Києві біля будинку Кабінету Міністрів України.

В липні цього року представники профспілок з усіх регіонів країни проводили у Києві Всеукраїнський марш протесту проти підвищення ціни на газ і тарифів на житлово-комунальні послуги. В акції брали участь Федерація профспілок України, Профспілка металургів і гірників, Конфедерація вільних профспілок, регіональні відділення профспілки працівників науки і освіти.

У вересні протестували українські лікарі. Як розповів голова Вільної профспілки медичних працівників України Олег Панасенко, він і його колеги почали безстрокове голодування, тому що, незважаючи на те, що медики вдруге за місяць провели акцію протесту проти закриття лікувальних закладів, руйнування системи екстреної медичної допомоги та розвалу медичної галузі в цілому, в Міністерстві охорони здоров'я так і не дослухалися до їхніх вимог.

Цей список звісно можна продовжувати і це, на жаль, є свідченням того, що плідного діалогу з суспільством не налагодила і нинішня влада. Хоча, слід зазначити, що реакція з боку владних структур у ряді випадків пом'якшила рівень напруження під час протестів та усунула причини для проведення протестних акцій. Зокрема, це стосується ситуації навколо виборів мера Кривого Рогу, покарання винних в іловайській трагедії, виплати заборгованості шахтарям.

Водночас збереження недовіри до судової системи, корупція в політичній та економічній сфері на тлі триваючого російсько-українського конфлікту й погіршення економічної ситуації в Україні дають підстави прогнозувати подальші акції протестів, принаймні точкового характеру, що відбуватимуться в різних регіонах і зачіпатимуть різні сфери суспільного буття.

Утім, експерти переконані в тому, що наразі такі протести не набудуть масштабного характеру.

Політолог В. Фесенко вважає масштабні акції протесту малоімовірними. «Коли економічна криза, українці переважно виживають, а не виходять на вулиці на великий Майдан. Наступний рік – виповзання з кризи. Ризики масових протестів є, але зараз вірогідність заворушень невелика», – вважає В. Фесенко. Хоча він порадив дуже обережно ставитися до прогнозів, бо в українських умовах можуть відбутися найнесподіваніші події, які докорінно змінять ситуацію [Цит. за 12].

Політолог О. Гарань прогнозує, що протести обов'язково будуть, але суспільство сьогодні отримало багато інструментів дії у легальних і демократичних рамках, а тому потреби в масових виступах на кшталт Майдану немає [Цит. за 12].

З іншого боку, закарпатський експерт С. Федака вважає, що за збереження нинішніх негативних тенденцій у політичній і економічній сферах найближчим часом ймовірно потужні соціальні протести. «Якщо їх очолять радикали, а фінансове плече підставлять окремі олігархи, все може призвести до сакраментального третього Майдану – тільки тепер набагато кривавішого, ніж попередній. Влада нині намагається уникнути цього сценарію. Щоправда, чомусь не розв'язанням соціально-економічних проблем, а вибиванням потенційних лідерів майбутніх акцій. Але цим самим ситуація радикалізується ще більше», – зазначає С. Федака [Цит. за 12].

«Головний конфлікт, який матимемо, – між новим суспільством, яке хоче іншу державу, і державним структурами, які цього не розуміють. Якщо буде наростати

радикалізація та позапарламентські форми політичної діяльності, то держава може рухнути», – робить найбільш апокаліптичний прогноз політолог В. Карасьов. Тому, на його думку, дуже важливим буде показати реальну боротьбу з корупцією та реформи [Цит. за 12].

Отже, протести, що відбувалися в Україні протягом останніх років засвідчили невизначеність і поляризацію настроїв в українському суспільстві, частина якого вимагає негайних і невідкладних реформ, а інша – не бажає і не готова міняти власний статус та реформуватися в умовах економічної кризи та війни. Тут слід приділити увагу питанням удосконалення податкового законодавства, покращення динаміки модернізації структурних галузей економіки, а також прискорити процес реформування судової системи України.

Однак, будь-які позитивні зрушення і реальні реформи можуть бути знівельовані, якщо влада не буде вести діалог з суспільством, якщо вона не буде аргументовано доводити доцільність тих чи інших рішень і дій, якщо вона в своїй комунікативній політиці не буде на крок попереду популярістів, або й відвертих ворогів держави.

Наукове товариство пропонує сьогодні владі численні доробки і теоретичного і практичного характеру щодо форм і механізмів ефективної комунікації з громадянським суспільством. Органам влади варто лише дослухатися до рекомендацій науковців. Так, наприклад, 4 листопада 2015 року Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД) провів науково-практичну конференцію «Запровадження комунікації органів державної влади: виклики та завдання», за результатами проведення якої опубліковано збірник. Заступник директора НІСД В. Яблонський наголосив на тому, що «...чітке визначення шляху розвитку держави й так само чітке й ґрунтовне його роз'яснення населенню, забезпечення зворотного зв'язку з метою оцінювання сприйняття та підтримки громадянами обраних напрямів реформ і вживаних заходів – це запорука стабільності будь-якої держави, а для держави в стані «гібридної» війни стає *conditio sine qua non*. Проте і не під час кризових ситуацій, попит на комунікативну діяльність уряду завжди є високим. Комунікація стає невід'ємною частиною сучасних демократичних режимів: 1) уможлиблюючи участь громадськості у прийнятті рішень та контроль за діями влади; 2) являючи собою процес двостороннього обміну інформацією, забезпечуючи відкритість влади для громадськості та, навпаки, – громадськості для влади; 3) викликаючи довіру громадян до влади та надаючи владі можливість отримати підтримку; 4) набуваючи ознак інструменту, що стабілізує суспільні відносини. Відтак, комунікативна діяльність органів державної влади на сьогодні є вимогою часу» [13].

Список використаних джерел

1. Багрянний С. Хто розхитає «човен революції»? / С. Багрянний // Українська правда. – 2013. – 24 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ravda.com.ua/articles/2013/01/24/6982125/view_print/
2. Галактіонова І. Громадянська непокоря як явище в сучасній політичній культурі суспільства / І. Галактіонова // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація. – 2008. – №1–2. – С.80–85.
3. Галушко К. Соціальні мережі як джерела вивчення організації та функціонування Євромайдану: досвід вивчення та перспективні методики опрацювання джерельної бази / К. Галушко, Н. Зорба // Семінар «Євромайдан як культурний феномен руху протесту: джерела, методи, перспективи дослідження»: післямова. – 21 березня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archeos.org.ua/?p=3245>

4. Константинова І. Коли буде наступний Майдан? Про труднощі створення механізму прямої демократії / І. Константинова // День. – 2006. – 2 грудня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/podrobici/koli-bude-nastupniy-maydan>

5. Метельова Т. Протестні рухи як сегмент громадянського суспільства й форма прямої демократії: світові тренди та український досвід / Т. Метельова // Віче. – 2015. – №4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/4588/>

6. Палій Г. О. Основні тенденції та ризики протестних настроїв в українському суспільстві. Аналітична доповідь / Г. О. Палій / Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/970/>

7. Права людини в Україні – 2011. Доповідь правозахисних організацій / [за ред. С. Ю. Захарова] / Українська Гельсінкська спілка з прав людини. – Х.: Права людини, 2012. – 352 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/articles/prezentatsiya-dopovid-i-pravozahysnyh-orhanizatsij-prava-ljudyny-v-ukrajini-2011/>

8. Протести, перемоги і репресії в Україні: результати моніторингу 2011 р. / [за ред. В. Іщенко]. – К.: Центр дослідження суспільства, 2012. – 72 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cslr.org.ua/protesti-peremogi-i-represiyi-v-ukrayin/>

9. Протести, перемоги і репресії в Україні: результати моніторингу 2012 р. / [за ред. В. Іщенко]. – К.: Центр дослідження суспільства, 2013. – 88 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cslr.org.ua/protesti-peremogi-i-represiyi-v-ukrayin-5/>

10. Протести, перемоги і репресії в Україні: результати моніторингу 2013 р. / [за ред. В. Іщенко]. – К.: Центр дослідження суспільства, 2014. – 43 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/041/original/CSR_-_Protests_in_2013_-_29_Apr_2014.pdf?1399981680

11. Протести, перемоги і репресії в Україні: результати моніторингу, жовтень 2009 – вересень 2010 / [за ред. В. Іщенко]. – К.: Центр дослідження суспільства, 2011. – 64 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cslr.org.ua/protesti-peremogi-i-represiyi-v-ukrayin-4/>

12. Рудь І. Протестні тенденції в Україні: причини, перебіг, прогнози [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1923:protestni-tendentsiji-v-ukrajini-prichini-perebig-prognozi-2&catid=8&Itemid=350

13. Яблонський В. Комунікація органів державної влади України: виклики та завдання // Запровадження комунікації органів державної влади: зб. мат.-лів наук.-практ. конф. / упоряд. А. В. Баровська / В. Яблонський. – К.: Фенікс, 2016. – 192 с.

References

1. Bagrjanyj S. Hto rozhytaje «choven revoljuciji»? / S. Bagrjanyj // Ukrai'ns'ka pravda. – 2013. – 24 sichnja [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ravda.com.ua/articles/2013/01/24/6982125/view_print/
2. Galaktionova I. Gromadjans'ka nepokora jak javyshhe v suchasnij politychnij kul'turi suspil'stva / I. Galaktionova // Osvita regionu: politologija, psihologija, komunikacija. – 2008. – №1–2. – S.80–85.
3. Galushko K. Social'ni merezhi jak dzherela vyvchennja organizacii' ta funkcionuvannja Jevromajdanu: dosvid vyvchennja ta perspektivni metody opracjuvannja dzherel'noi' bazy / K. Galushko, N. Zorba // Seminar «Jevromajdan jak kul'turnyj fenomen ruhu protestu: dzherela, metody, perspektivy doslidzhennja»: pislamova. – 21 bereznja 2014 r. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://archeos.org.ua/?p=3245>
4. Konstantynova I. Koly bude nastupnyj Majdan? Pro trudnoshi stvorennja mehanizmu prjamoj' demokratii' / I. Konstantynova // Den'. – 2006. – 2 grudnja [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/podrobici/koli-bude-nastupniy-maydan>
5. Metel'ova T. Protestni ruhy jak segment gromadjans'kogo suspil'stva j forma prjamoj' demokratii': svitovi trendy ta ukrai'ns'kyj dosvid / T. Metel'ova // Viche. – 2015. – №4 [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.viche.info/journal/4588/>
6. Palij G. O. Osnovni tendencii' ta ryzkyky protestnyh nastroi'v v ukrai'ns'komu suspil'stvi. Analityčna dopovid' / G. O. Palij / Nacional'nyj instytut strategichnyh doslidzhen' [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/970/>
7. Prava ljudyny v Ukraini – 2011. Dopovid' pravozahysnyh organizacij / [za red. Je. Ju. Zaharova] / Ukrai'ns'ka Gel'sins'ka spilka z prav ljudyny. – H.: Prava ljudyny, 2012. – 352 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://helsinki.org.ua/articles/prezentatsiya-dopovid-i-pravozahysnyh-orhanizatsij-prava-ljudyny-v-ukrajini-2011/>

8. Protesty, peremogy i represii v Ukraini: rezul'taty monitoryngu 2011 r. / [za red. V. Ishhenka]. – K.: Centr doslidzhennja suspil'stva, 2012. – 72 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://cslr.org.ua/protesti-peremogi-i-represiyi-v-ukrayin/>

9. Protesty, peremogy i represii v Ukraini: rezul'taty monitoryngu 2012 r. / [za red. V. Ishhenka]. – K.: Centr doslidzhennja suspil'stva, 2013. – 88 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://cslr.org.ua/protesti-peremogi-i-represiyi-v-ukrayin-5/>

10. Protesty, peremogy i represii v Ukraini: rezul'taty monitoryngu 2013 r. / [za red. V. Ishhenka]. – K.: Centr doslidzhennja suspil'stva, 2014. – 43 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/041/original/CSR_-_Protests_in_2013_-_29_Apr_2014.pdf?1399981680

11. Protesty, peremogy i represii v Ukraini: rezul'taty monitoryngu, zhovten' 2009 – veresen' 2010 / [za red. V. Ishhenka]. – K.: Centr doslidzhennja suspil'stva, 2011. – 64 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://cslr.org.ua/protesti-peremogi-i-represiyi-v-ukrayin-4/>

12. Rud' I. Protestni tendencii v Ukraini: prychny, perebig, prognozy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1923:protestni-tendenciji-v-ukrajini-prichini-perebig-prognozi-2&catid=8&Itemid=350

13. Jablons'kyj V. Komunikacija organiv derzhavnoi' vlady Ukrainy: vyklyky ta zavdannja // Zaprovadzhennja komunikacij organiv derzhavnoi' vlady: zb. mat–liv nauk–prakt. konf. / uporjad. A. V. Barovs'ka / V. Jablons'kyj. – K.: Feniks, 2016. – 192 s.

Makarenko L. P., PhD. Political Sciences, Doctoral student of Political Science, Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine, Kyiv), Liliya876@mail.ru

The specific of national protest forms of communication between society and the state

In the article is considered the evolution of the protest movements in Ukraine and it is proved, that revolutionary events 2013–2014 appeared as logical conclusion of the growth of discontent in the society, as the entire «deafness» of the state power to the problems of citizens and repressive response to peaceful protests. Attention is drawn to the fact that resorting to various forms of protests, the public is trying to declare that its rights and interests are violated, that state blocks the channels of feedback from the community or ignoring information that these channels received. Fixes the fact that the change of power did not lead to the realization of this new state power urgent need to reform authorities communicative policy, not convinced of the need to coordinate and synchronize their decisions on public opinion. This conclusion follows from the analysis of protest activity over the past two years, which does not show positive dynamics. State authorities are recommended to adopt scientific portfolio in the field of political communication and gradually learn to start real dialogue with the public. Otherwise protests become the norm of political life, and thanks to modern technology of communication, they are becoming bigger and less manageable.

Keywords: protest movement, protest actions, protest communications, civil society, the state feedback.

Макаренко Л. П., кандидат политических наук, доцент, докторант кафедры политических наук, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), Liliya876@mail.ru

Специфика отечественных протестных форм коммуникации общества с государством

Рассматривается эволюция протестных движений в Украине, на основе чего доказывается, что революционные события 2013–2014 гг. есть вполне логическим завершением нарастания недовольства в обществе, при полной «глухоте» власти к проблемам граждан и репрессивной реакции на мирные акции протеста. Обращается внимание на то, что прибегая к различным формам протестов, общественность пытается заявить, что ее права и интересы нарушаются, что государство блокирует каналы обратной связи с обществом, или игнорирует информацию, которая по этим каналам поступает. Фиксируется тот факт, что смена власти не привела к осознанию этой, новой, властью острой необходимости реформировать коммуникативную политику государства, не убедила в необходимости согласовывать и сверять свои решения с мнением общественности. Такой вывод следует из анализа протестной активности, за последние два года, которая не демонстрирует положительной динамики. Органам государственной власти рекомендуется взять на вооружение научные труды в области политических коммуникаций и постепенно учиться настоящей диалогу с общественностью. В противном случае протесты станут нормой политической жизни, причем благодаря современным технологиям коммуникации, они будут все более масштабными и все менее управляемыми.

Ключевые слова: протестное движение, акции протеста, протестная коммуникация, гражданское общество, государство, обратная связь.

* * *

УДК 327.5

Мельник В. М., студент юридичного та філософського (відділення політології) факультетів Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, стипендіат інституту міжнародних відносин Вроцлавського університету, член Української асоціації зовнішньої політики, співредактор Українського медієвістичного журналу (Україна, Київ), melnuk_science@mail.ru

ТЕОРЕТИЧНА КОНСТРУКЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Аналізується теоретичний і методологічний базис для досліджень в сфері політичної антропології. Автор пропонує свою власну концепцію теоретичної конструкції цієї специфічної дисципліни. Вперше запропоновано комплексне інтегративне осмислення політичної антропології на основі синтетичного узагальнення методів політології, психології, соціології, лінгвістики, соціально-культурної антропології та економіки. Авторське бачення цього своєрідного синтетичного узагальнення базується на високій оцінці ролі політичної традиції. Для В. М. Мельника, головний предмет політичної антропології – роль психологічної традиції історичного процесу в розвитку сучасної політичної культури. Для автора політична антропологія є наукою про традиції та їхню імплементацію в процесі політичної діяльності. Віктор Мельник виділяє три розділи політичної антропології: політичну антропологію державних організацій, політичну антропологію етнічних організацій і політичну антропологію права. Автор вірить, що його підхід дозволить інтерпретувати політичну антропологію не тільки як перспективний науковий напрям, але і як потужне ідеологічне підґрунтя.

Ключові слова: політична антропологія, політологія, політична традиція, політична культура, політична психологія, політичні технології, публічна політика, політична історія, етногенез, традиціоналізм, геополітика, Україна.

Визначення політичної антропології, її предмет і об'єкт. Політична антропологія – це наука, метод та ідеологія одночасно. Вперше таке підґрунтя для розуміння політичної антропології було запропоновано нами у монографії «Нариси з теорії соціокультурної антропології» [47]. Науковий контекст політичної антропології характеризується її субдисциплінарної приналежністю одночасно до соціокультурної антропології та до політології. Науковзнавча дискусія з приводу політичної антропології є важливою складовою сучасних теоретико-політичних досліджень. Так, Жорж Баландье у своїй фундаментальній монографії «Політична антропологія» називав її повноцінною наукою з власним теоретико-методологічним і поняттєво-категоріальним апаратом [1, с. 8]. Ми ж, вважаючи диференціацію гуманітарної галузі знання неприйнятною в умовах стійкого застосування міждисциплінарного підходу провідними науковцями сьогодення, пропонуємо вважати політичну антропологію складовою частиною антропологічної та політологічної наук одночасно [45, с. 55].

Отож, політична антропологія – це вчення про ідейний та ідеологічний розвиток традиційних форм політичного устрою в історичному процесі, що мають безпосереднє відношення до сучасного стану політичної практики на рівні етносу та держави [45; 47]. Теоретичне завдання політичної антропології – дослідження органічних витоків політичного процесу кожного окремого взятого етносу. Практичне завдання політичної антропології – створення теоретико-методологічної бази для використання наукових даних в актуальних процесах державотворення та розробка і застосування політико-антропологічної методології у контексті оформлення найбільш прийнятної для кожного окремого етносу державотворчої ідеології [54, с. 119].

Предмет політичної антропології – це генетична передача та психологічна трансформація традиції як основи політичної культури етносу. Ключовими словами